

TARİHİ COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN “BALIKESİR VİLAYETİ COĞRAFYASI”¹

Geography of Balıkesir Province from the Perspective of Historical Geography

Gönderim Tarihi: 08.10.2019

Kabul Tarihi: 03.12.2019

Doi: 10.31795/baunsobed.657016

Alper UZUN*

Mustafa Fırat GÜL**

ÖZ: Bir mekânın geçmişine ait bilgi ve belgelerin olması; mekânın hangi aşamalardan geçtiği ve coğrafi faktörlerin sosyoekonomik ve kültürel hayata nasıl yansıdığı konularında bilgiler içerir. Bu bilgiler, ilgili mekânın geleceğine yönelik planlamalarında da kullanılabilir. Bu araştırma, Mehmed Gazâlî tarafından 1927 yılında yazılmış olan “Balıkesir Vilayeti Coğrafyası” isimli eseri tarihi coğrafya perspektifinden değerlendirmeyi amaçlamıştır. Yaklaşık olarak bir asır öncesi Balıkesir ilinin bir nevi fotoğrafı (jeoloji, iklim, dağlar, nehirler, göller, bataklıklar, denizler, ormanlar, bitkiler, hayvanlar, tarım, ulaşım, nüfus, yerleşme vb.) şeklinde olan bu eser, Balıkesir’in hangi aşamalardan geçtiğini ortaya koyması bağlamında önem arz eden bir eserdir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında; Gazâlî’nin Balıkesir’in fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerini birlikte ele aldığı bu çalışma, bölgesel coğrafya kapsamında değerlendirilebilecek bir eserdir. Eser, genellikle tasvire dayalı açıklamaları kapsamaktadır. Eserin yazıldığı tarih ile birlikte yazarının da coğrafyacı olmadığı dikkate alındığında, dönemi için başarılı bir eser olduğu söylenebilir. Yazar, ilgili kurumlardan ve kaynaklardan aldığı verileri başarılı bir şekilde metninde kullanmış; genellikle tasvire dayalı açıklamalar üzerinden ortaya bir eser çıkarmış olsa da bazen önemli çıkarımlar veya kıyaslamalar yapmaktan da geri kalmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Gazâlî, Coğrafya, Tarih, Tarihi Coğrafya, Balıkesir.

ABSTRACT: The existence of information and documents about the history of a space contains information about the stages of the place and how the geographical factors are reflected in the socioeconomic and cultural life. This information can also be used for planning the future of the space. This study aimed to evaluate the work of “Geography of

¹ Bu makale, Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 2018/119 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi/ Coğrafya Bölümü/ Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, auzun@balikesir.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1304-1683.

** Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Tarih Anabilim Dalı, mustafafiratgul@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9023-4131.

Balıkesir Province” written by Mehmed Gazâlî in 1927, from the perspective of historical geography. This work, which is in the form of a photograph of the province of Balıkesir (geology, climate, mountains, rivers, lakes, swamps, seas, forests, plants, animals, agriculture, transportation, population, settlement etc.) approximately a century ago, is an important work in terms of revealing the stages through which Balıkesir passes. When the results of the research are considered, this study of Gazali, where the physical and human geography characteristics of Balıkesir are handled together, is a work that can be evaluated within the scope of regional geography. The work usually includes explanations based on description. Considering that the date the work was written and the author was not a geographer, it can be said that it was a successful work for his period. The author has successfully used the data obtained from relevant institutions and sources in his text. Although he often produced a work based on depictive explanations, he sometimes made important inferences or comparisons in the study.

Keywords: Mehmed Gazâlî, Geography, History, Historical Geography, Balıkesir.

GİRİŞ

Tarihi coğrafya çalışmaları Türkiye’de uzun yıllar boyunca, farklı dilde yazılmış olan eserlerin tercüme edilmesi şeklindeki bir çalışma alanı olmuştur (Gümüşçü, 2006). Aslında tarihi coğrafya çalışmalarının; coğrafya biliminin metodolojilerini kullanarak geçmiş zamanın coğrafyasını (Mitchell, 1975: 12) yapması gerekmektedir. Gümüşçü (2012: 322) tarafından yapılan tarihi coğrafya tanımı da bu hususa dikkat çekmektedir: “Tarihi belge ve bilgilerden yola çıkmak kaydıyla, modern coğrafya ilke ve yöntemlerini kullanarak geçmiş bir zaman diliminde bir sahanın coğrafi araştırmasını yapmak”. Tarihi coğrafya kapsamında yapılacak olan çalışmalarda coğrafyanın amacı ve tasarımı daima göz önünde bulundurulmalıdır (Mitchell, 1954: 1). Tarihi coğrafya çalışmalarındaki temel amaç ise incelenen mekân üzerinde yapılacak arazi araştırmaları sonucu, geçmişe ait olmak kaydıyla ele geçen bulgular, yazılı kaynaklar, arşiv belgeleri gibi tüm belge ve bilgileri kullanarak coğrafi bir sentez yapmaktır (Gümüşçü, 2018: 101-102).

Bir mekân bilimi olan coğrafya da mekânın geçmişine ait bilgi ve belgelerin olması; mekânın hangi aşamalardan geçtiğini, coğrafi faktörlerin sosyoekonomik ve kültürel hayata nasıl yansıdığını ve bu bilgilerden hareketle geleceğe yönelik planlamaların nasıl yapılabilmesi gerektiği bağlamında katkıları mevcuttur. Geçmiş bir zamanda ama belli bir mekândaki beşeri faaliyetleri, bu faaliyetlerdeki değişim ve gelişimi ortaya koyması açısından tarihi coğrafya çalışmaları önem arz etmektedir. İnsan ve mekân arasındaki etkileşimi geçmiş bir dönemde ele almak şeklinde tarihi coğrafya çalışmaları değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle insan ve mekân arasındaki etkileşimin dünü ve bugünü arasındaki ilişkilerin veya değişikliklerin ortaya koyulmasıdır. Bu bağlamda

dün ve bugünün mukayese edilmesinin geleceği planlamaya yapacağı katkı da aşikârdır. Tarihi coğrafya araştırmalarında bugün ile dünün ayrılması; diğer bir ifadeyle ne zamandan itibaren konunun tarihi coğrafya kapsamında değerlendirilmesi gerektiği önemli bir konudur. Gümüşçü'ye göre (2006: 140-145) bu süre genellikle Türkiye'de 70 yıl olarak kabul edilmektedir.

Bu araştırma, Osmanlıca yazılmış bir eserin günümüz Türkçesine yapılmış olan çevirisini tarihi coğrafya perspektifinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. İlgili eser Mehmed Gazâlî tarafından 1927 yılında yazılmış olan "Balıkesir Vilayeti Coğrafyası" isimli eserdir. Yaklaşık olarak bir asır öncesi Balıkesir ilinin bir nevi fotoğrafı (jeoloji, iklim, dağlar, nehirler, göller, bataklıklar, denizler, ormanlar, bitkiler, hayvanlar, tarım, ulaşım, nüfus, yerleşme vb.) şeklinde olan bu eser Balıkesir'in hangi aşamalardan geçtiğini ortaya koyması bağlamında önem arz eden bir eserdir.

Zamanın mekâna nasıl yansıdığını, ne gibi değişikliklere neden olduğunu göstermesi açısından ilgili eserin incelenmesi önem arz etmektedir. Gazâlî'nin bu eseri dikkate alındığında; aradan 90 yıl üzerinde bir zamanın geçtiği ve bu süre zarfında Balıkesir'in sosyoekonomik hayatında önemli değişikliklerin yaşandığını söylemek mümkündür.

Zaman-mekân-insan ilişkisini tarihsel perspektiften ortaya koyacak olan bu araştırmanın, Balıkesir ilinin yaklaşık olarak son bir asırdaki tarihsel gelişimini ortaya çıkarması bağlamında literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yine coğrafyanın temel araştırma ilkeleri olan dağılıp, nedensellik ve bağlantı ilkeleri kapsamında, yeni yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olması açısından "Balıkesir Vilayeti Coğrafyası (1927)" adlı eser incelenmiştir. Araştırmada giriş bölümünden sonra, tarihi coğrafya ile ilgili literatür hakkında bilgi verilmiştir. Yöntem bölümünden sonra araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Bulgular başlığı altında araştırma konusu olan ilgili eser, hem içerik hem de dün ve bugünün mukayesesi bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırma sonuç ve öneriler bölümüyle son bulmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Coğrafya ve tarih, farklı bilim dalları olmalarına rağmen; birbirleri ile yakından ilişkilidir ki hiçbiri diğerini görmezden gelemez, hatta ihmal edemez (Mitchell 1954: 12). Ancak bu iki bilim dalı arasındaki temel fark tarihin dönemlere odaklanması, coğrafyanın ise yerlere odaklanmasıdır (Baker, 2003: 3-4).

Geçmişe ait bir belgenin veya eserin incelenmesi; hem fiziki hem beşeri coğrafya unsurları kapsamında ilgili mekândaki değişimlerin ve gelişimlerin analiz edilmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle nüfusun dağılımı, yerleşim düzeni, tarla ve/veya mera olarak gelişen toprak ve bitki örtüsü, ormanlar

vb. unsurlardaki değişimler izlenebilmektedir. Mekândaki değişimlerin veya gelişimlerin temel unsuru aslında, insanın artan kabiliyetiyle birlikte kendisini çevresine adapte etmesidir. Böylece ilgili mekândaki doğal kaynaklar ve bunların mekânsal ilişkilerinin gelişimi/değişimi tarım, sanayi, ticaret, nüfus, nüfus yoğunluğuna vb. unsurların değişimine neden olmaktadır (Mitchell, 1954: 14-15). Bir sahanın geçmişine dair elde edilen bilgi ve belgeler, o sahanın günümüzdeki coğrafyasının da anlaşılmasına imkân tanıyan önemli veri kaynaklarıdır (Işık, 1999: 241).

Tarihi coğrafya çalışmaları genellikle değişen alanlarda ve sınırlarda, siyasi ve idari birimlerin gelişmesiyle ve değişen politikaların coğrafi etkileriyle ilgilenmektedir (Mitchell, 1954: 15). Hooke'ye (1999: 62-64) göre tarihi coğrafya çalışmalarının katkı sağlayacağı önemli alanlar şunlardır:

- İlgili alandaki biyoçeşitliliğin korunması
- İlgili alandaki bölgesel karakterin korunması ve
- İlgili alandaki kültürel mirasın tanınması ve korunmasıdır.

YÖNTEM

Tarihi coğrafya çalışmalarında önemli veri kaynaklarını arkeolojik buluntular, yer isimleri, istatistikî materyaller, çağdaş tarih ve coğrafya eserleri (kitap, makale, bültenler, etütler vb.), seyahatnameler ve haritalar oluşturmaktadır (Eskikurt, 2005: 49). Bu araştırmanın temel veri kaynağı ise Mehmed Gazâlî tarafından yazılmış olan "Balıkesir Vilayeti Coğrafyası" isimli eserdir (Foto 1).

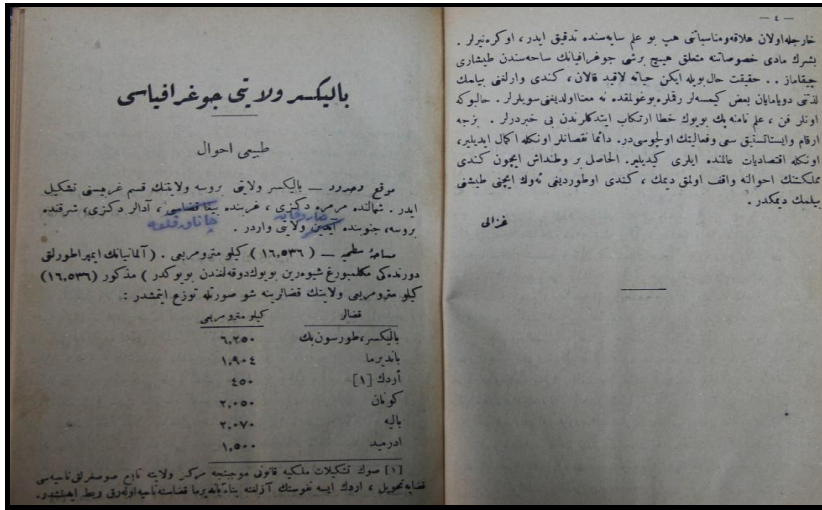

Foto 1: Gazâlî'nin İlgili Eserinin İlk Sayfaları
(Balıkesir Halk Kütüphanesi'ndeki Nüshasından Çekim Yapılmıştır)

Bu eser, kitap incelemesi şeklinde ele alınmış ve analiz edilip değerlendirilmiştir. Analiz ve değerlendirmeler yapılırken yazarın doldurmaya çalıştığı boşluğa; bu boşluğu doldurmadaki başarı durumuna; kitaptaki konuların nasıl bir plan dâhilinde ele alındığına; bölgesel coğrafya kapsamında yazılmış olan eserde unutulmuş/değinilmeyen konuların varlığına; kitabın güçlü ve zayıf yönlerine; görsel materyallerin işlevselliğine, yazım yanlışları veya ifade yanlışlıklarına odaklanılmıştır (Gömbeyaz, 2017). Ayrıca yazarın verdiği bilgiler güncel bilgilerle karşılaştırılarak, geçmiş ve günümüz arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Balıkesir'deki Erkek Muallim ve Kız Muallim mekteplerinde edebiyat, coğrafya ve tarih öğretmenliği yapmış olan Mehmed Gazâlî Bey, Hicrî 1305 (1887-888) yılında İstanbul'da doğmuştur. Çalışma hayatının en verimli dönemlerini Balıkesir'de geçirmiş olan Gazâlî, sanat, felsefe, eğitim, tarih gibi değişik konularda şiir ve yazılar yazmıştır (Göre, 2018: 319). Yazılarının çoğu "Balıkesir Vilayeti Coğrafyası"nda olduğu gibi yine bu il ile ilgili olmuştur. Öğretmen olarak görev yaptığı Balıkesir'i çok sevdiğini ifade eden Gazâlî, bu sevgisini Balıkesir için yazdığı "Balıkesirîye Tuhfe" başlıklı şiirinin sonundaki mısralarda da dile getirmiştir:

"Dilerim Karesi mezârım olsun.

Benim de üzerim çiçekle dolsun". (Avcı, 2016: 34).

Gazâlî (1927: 3); bu şehre hem hizmet etmek hem de katkı sağlamak amacıyla "Balıkesir Vilayeti Coğrafyası" isimli eseri de kaleme almıştır. Eser, 90 yıl öncesi Balıkesir ilinin fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerini ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca ilgili eserin dün ile bugün arasında mukayese edilmesine fırsat vereceği aşikârdır. Yine bu eserin, bugün mevcut olmayan iktisadi ve coğrafi bilgiler içerdiği de göz ardı edilmemelidir. Gazâlî'nin de ilgili eserinde belirttiği gibi ".....Avrupalılar coğrafyaya her şeyden çok önem verirler. Milletlerin psikolojilerini, başka bir ifadeyle ruh hallerini, buldukları coğrafi konumdaki gelişmişlik seviyesini, başka ülkelerle olan her yönden ilişkileri coğrafya sayesinde öğrenirler. Beşerin maddi özelliklerine mutlak hiçbir şeyi coğrafyanın sahasından dışarı çıkamaz. Coğrafyanın önemi bu kadar aşikâr iken bazıları bu bilimin rakamlarla, istatistikle yakın ilişkisini manasız bulurlar. Hâlbuki onlar fen, ilim namına pek büyük hata işlediklerinden bihaberdirler. Bizce rakam ve istatistik çalışma ve faaliyetin ölçüsüdür. Daima noksanlar onunla ikmal edilir, onunla iktisâdiyat ilminde ileri gidilir. Kısacası bir vatan- daş için kendi memleketinin ahvaline vakıf olmak demek, kendi oturduğu evin içini dışını bilmek demektir." (Gazâlî, 1927: 3).

“Balıkesir Vilayeti Coğrafyası” isimli eser Balıkesir İl Halk Kütüphanesi’ndeki nüshasına göre 150 sayfadan oluşmakta; kitapta 9 fotoğraf ve arka kapağa ilişkin bir harita (Foto 2) bulunmaktadır.

Foto 2: Eserin Son Kısmında Yer Alan Vilayetin 1/1.000.000 Ölçekli Haritası

İç kapağında yer alan “Resimli ve haritalı, Balıkesir Vilâyeti Coğrafyası” başlıktan sonraki “tabiî, iktisadî, beşerî, tarihî malumatı hâvidir” açıklaması eseri özetler niteliktedir. Yazar, eserin 3. ve 4. sayfalarında “Birkaç Söz” başlığı altında coğrafi bilginin önemine dikkat çekmektedir. Bu bölümde ayrıca, eserin yazıldığı tarih olan 1927 yılına kadar, memleketin hiçbir tarafında bir vilayete ait olmak üzere hususi bir vilayet coğrafyası eserinin yazılmadığını ifade etmektedir.

Eserin “İçindekiler” bölümü incelediğinde; coğrafi konumu, jeolojisi, iklimi, dağları, nehirleri, gölleri, bataklıkları, sahilleri, körfezleri, adaları, denizleri, kaplıcaları, ormanları, bitkileri, hayvanları olmak üzere 5. sayfadan 58. sayfaya kadar Balıkesir’in genel fiziki coğrafya özelliklerine ait bölümlerin olduğu görülmektedir. 58. sayfadan itibaren Balıkesir’in ekonomik coğrafyasına, tarım ve orman ürünlerine, ilçelerine göre bitki, hayvan ve bakliyat miktarlarına,

fabrikalarına, tuzlarına, madenlerine, maden şirketlerine, yollarına, köprülerine, demiryollarına, limanlarından yapılan ithalat ve ihracat miktarlarına, ilçelerin nüfuslarına ve ilin idari bölünüşüne dair bölümler içindekiler başlığında yer almaktadır. Gazâlî'nin hazırlamış olduğu içindekiler bölümü; klasik bir bölgesel coğrafya eseri kapsamında değerlendirilse dahi; yazarın fiziki ve beşeri coğrafyaya dair neredeyse her bir alt başlığı çalışmasına dâhil ettiği söylenebilir. Öğretmen Okulu'nda görev yapan ve farklı derslere giren bir öğretmen olan Gazâlî'nin ilgili kitap için hazırlamış olduğu içindekiler bölümü bile kitabın bütünü hakkında önemli ipuçları vermektedir. Yazarın bu bölümdeki eksikliği, fiziki coğrafya özelliği olarak topraklardan ve beşeri coğrafya özelliği olarak yerleşmelerden bahsetmemesi olduğu söylenebilir.

Eserin başlarında (5. sayfa) Balıkesir Vilayeti'nin coğrafi konumu ve yüzölçümü (ilçeleri de dâhil olmak üzere) verildikten sonra Balıkesir'in jeolojik oluşumu izah edilmiştir. Gazâlî, Balıkesir'in coğrafi konumunu 39⁰-40⁰ enlemleri arasında ve deniz seviyesinden yüksekliğini ise 131 metre olarak belirtmiştir. Balıkesir gerçekten de 39⁰ kuzey enleminde yer almaktadır ve deniz seviyesinden yüksekliği ise 130 metredir.

İlin jeolojik geçmişi; jeolojik zaman ve devirler dikkate alınarak kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır. Yazar bu açıklamaları yaparken bölgedeki kayaç gruplarını da dikkate almış ve bu kayaçların temel özellikleri hakkında da bilgiler vermiştir. Gazâlî, Balıkesir'in jeolojik oluşumunu açıklarken 3. ve 4. jeolojik zamanların alt devreleri olan Pliyosen ve Pleistosen'de meydana gelen tektonik hareketlere bağlı olarak konuyu açıklamıştır. Yazar, III. zamanın ortalarında meydana gelen dağ oluşum hareketleri olan Alp orojenezini de doğru bir şekilde eserinde kullanmıştır. Bu açıklamaları yaparken Balıkesir'de bulunan kayaç gruplarını (granit, kalker, kil, andezit vb.) da buldukları bölgelere göre açıklamıştır. Anadolu'nun Alp Orojenezini ile birlikte karalaşmasını, Edremit çevresinde bulunan sünger fosilleri örnekleri ile anlatmıştır.

Eserin, 11. sayfasından itibaren iklim hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Gazâlî'nin de belirttiği gibi Balıkesir'in iklimi, Akdeniz iklimi ile Karadeniz iklimi arasındaki bir geçiş iklimidir. Gazâlî; iklim bölümünde ilçelerdeki azami ve asgari sıcaklıkları, en sıcak ve en soğuk ayları ve hâkim rüzgâr yönlerini de açıklamıştır. Ayvalık ve Edremit çevresindeki sıcaklıkların fazla artmasını Afrika'dan gelen sıcak rüzgârlara bağlamış, Ayvalık'ı yaz döneminde serinleten imbat rüzgârına da değinmiştir. 13. sayfanın sonunda Balıkesir'in iklimi (ortalama yağış miktarı ve sıcaklık) komşu illerle (İzmir, İstanbul ve Bursa) mukayese edilmiştir. 14 ve 15. sayfalarda rüzgâr, yağmur, sis başlıkları altında Balıkesir'in iklimine yönelik açıklamalar devam etmiştir.

16. ve 20. sayfalar arasında dağlar hakkında genel (umumî) ve özel (hususî) bilgi bulunmaktadır. Bu kısımda Balıkesir'deki dağlık alanlarla birlikte, ilçelere göre dağların dağılışı ve bu dağları oluşturan kütleler de açıklanmıştır. Yazar, bir tablo eşliğinde Balıkesir'deki dağların deniz seviyesinden olan yüksekliklerini de göstermiştir. Buradaki rakamlar incelendiğinde; Bursa Uludağ için 2500 m. (olması gereken 2543 m.), Madra Dağı için 1166 m. (olması gereken 1341 m.), Kazdağı için 1800 m. (olması gereken 1774 m.) ve Çataldağ için 1300 m. (olması gereken 1250 m.), Kapı Dağı 710 m. (olması gereken 803 m.) şeklinde bu dağlık alanların rakımları ifade edilmiştir.

20. sayfanın sonundan 23. sayfanın ortalarına kadar nehirler hakkında açıklamalar mevcuttur. Balıkesir'deki nehirlerin sularını Marmara ve Adalar (Ege) denizlerine boşalttıklarını ifade eden Gazâlî; tek tek bu nehirlerin doğdukları bölgeden döküldükleri bölgeye kadar olan güzergâhlarını açıklamıştır.

Yazarın; Uluabat Gölü ve Mihaliç (Karacabey) Çayı ile ilgili çıkarımları oldukça yerindedir. Eserde geçtiği şekliyle *"Mihaliç Çayı; Uluabad Köyü önünde Abulyond (Uluabat) Gölü'nden çıkar. Aldığı sular ile büyür. Araplar Çiftliği karyesi önünde Saz Kahve denilen yerde Marmara Denizi'ne dökülür. Evvelce Mihaliç boğazından ufak vapurlar girer, Mihaliç Kasabası'na kadar yanaşır ve Mihaliç'ten yukarı Susurluk'a kadar kayık ve sallarla çıkılırdı. Sonraları nehrin getirdiği lahki mevadın tathirine dikkat edilmediğinden dolayı mecrası doldu. Vapurların gelip gitmesi günden güne müşkilata uğradı bunun nakliyatı ancak büyük, küçük kayık ve sandallara münhasır kalmıştır. Nehir temizlenirse ufak vapurlar Abulyond Gölü'ne kadar girebilir."* şeklindeki açıklamayla birlikte Gazâlî, nehrin getirdiği alüvyonların temizlenmemesi neticesindeki değişikliği haber vermekte ve nehrin mecrasının dolduğunu anlatmaktadır. Nehir yatağı temizlendiği takdirde yine ufak vapurların Uluabat Gölü'ne kadar girebileceklerine dikkat çekmiştir. Yalazı'nında (2018) Hicri 1314 (Miladi 1896/1897) tarihli Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'nden aktardığına göre de *"Küçük vapurlar Mihaliç Boğazı'ndan 40 mil yukarıya kadar girerek Mihaliç kasabasına bir çarık mesafede bulunan İskeleğe yanaşmaktadır. Mihaliç'ten yukarıya Susıgırlık (Susurluk)'a kadar dahi salları çıkmakta olduğu halde, nehir mecrası (su yolu) dolduğundan vapurlar güçlüklerle karşılaştıkları için, bu yol küçük kayıklara kalmış gibidir. Bu nehir üzerinde ve Uluabat köyünden içeriye doğru inşa edilen köprüünün açılır kapanır suretle yapılması büyük kayıkların Apolyont Gölü'ne kadar ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Nehrin temizlenmesiyle küçük vapurlar Apolyont Gölü'ne girebilecektir"*, benzer bir durum söz konusudur. Gazâlî'nin kitabını yazarken bu salnameden yararlandığı söylenebilir.

Takip eden sayfalarda ise 40. sayfaya kadar olan bölümde sırasıyla göller, bataklıklar, sahiller, burunlar, körfezler, adalar, iskeleler, denizler ve ılıcalar hakkında umumî ve hususî bilgiler vardır. Balıkesir'in ormanları ilçelere ve dağ-

lık alanlarına göre 40. -55. sayfalar arasında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. 55.-57. sayfalar arasında ise bitkiler ve hayvanlar hakkında kısa ve öz bilgiler bulunmaktadır.

Gazâlî, Marmara Denizi'ni açıklarken, Karadeniz'den Marmara Denizi'ne doğru olan su akıntısından bahsetmektedir. Akıntının İstanbul Boğazı'nda süratli olduğunu ifade eden yazar, akıntıların saatte 3-5 km yol kat ettiğini ve Karadeniz'den başlayan üst akıntının ilk önce İstanbul Boğazı'nı, sonra Marmara Denizi'ni geçtiğini ve Adalar Denizi (Ege) vasıtası ile Akdeniz'e kadar ulaştığını belirtmiştir. Gazâlî'nin ifade ettiği gibi üst akıntının güzergâhı bu şekildedir, ancak akıntının hızı onun belirttiğinden daha yüksek (saatte 5-7 km) olarak gerçekleşmektedir (Koldemir, 2006: 53). Yazar; Adalar Denizi'nin (Ege) oluşumunu olduğu gibi açıklamaktadır. Eserin 34. sayfasında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "Son jeologların yani tabakat'ül arz ulemasının verdiği malumata göre zaman-ı salisin Pleistosen devri bidayetlerinde bugünkü Adalar Denizi'nin yerindeki Egeid kıtasının çökmesiyle husule gelen Adalar; Marmara'dan farklı, hususi bir manzara arz eder".

Gazâlî, Manyas Gölü'nün alanını 320 km² olarak belirtmiştir. 2013 tarihli Türkiye'nin Ramsar Alanları eserine göre ise gölün yüzölçümü 204 km²'dir. Yazar, yine Manyas Gölü hakkında bilgi verirken, gölün kar ve yağmur suları ile beslendiği zamanlarda seviyesinin arttığını ve çevresindeki ovaları kapladığını; buna karşılık suların çekildiği yani yağışların azaldığı ve sıcaklıkların arttığı dönemlerde suların göl yatağına geri çekildiğini, göl alanının genişleme ve daralma süreçlerinde ovaların bataklık haline dönüştüğünü ve bu durumun da halkın sağlığına (yazar tam olarak ifade etmese bile bataklık-sivrisinek-sıtma sarmalını kastediyor) zarar verdiğini; bu yüzden göl çevresindeki bataklıkların kurutulmasına teşebbüs edildiğini ifade etmektedir.

Gazâlî, bitkilerden bahsederken, zeytinliklerin genellikle ilin batısı ve güneybatısındaki sahiller boyunca uzanıp gittiğini ve zeytin ağaçlarının 100-150 metreden yükseğe yayılmadığını belirtmektedir. 1920'li yıllarda zeytin ağaçlarının yayılışı, yazarın belirttiği gibi olabilir. Ancak aradan geçen zaman zarfında, yazarın bahsettiği bölgelerdeki kızılçam ağaçları ortadan kaldırılmış ve bunların yerine zeytin ağaçları dikilmiştir. Örneğin günümüzde Kazdağı'nın güney yamaçlarında yer yer 500-600 metrelere kadar olan yükseltilerde kızılçam ağaçları olması gereken yerler zeytinlikler ile kaplıdır (Tağıl, 2006). Bu durum çok kısa bir zaman diliminde (karşılaştırılan 2 esere göre yaklaşık 80 yıl) arazi kullanımındaki değişikliği göstermesi açısından önemlidir.

Yazar; Balıkesir'deki yabancı hayvanları açıklarken, bu hayvanların genellikle ormanlık veya çalılık alanlarda, kuytu yerlerde yaşadıklarını belirtmektedir. Tilki, yabancı kedi, çakal, tavşan, sansar, kunduz, yabancı öküz bahçeden veya

hayvanlardan elde edilen gıda maddelerine büyük zararlar vermektedir. Bu hayvanlardan başka kurt, ayı, domuz ve vaşak gibi yabani hayvanlar da Balıkesir’de mevcuttur. Gazâlî’nin bahsettiği yabani hayvanların neredeyse tamamına yakını, vaşak hariç, Balıkesir’de bugün de yaşamaktadır. En son 1984’te Çanakkale-Balıkesir’de gösterilen vaşak popülasyonundan, o yıldan itibaren somut veri elde edilememiştir (Konur Usta, 2016). Gazâlî, Balıkesir’deki yabani hayvanların sayısının azalmasının veya tamamıyla ortadan kalkmasının ipuçlarını şu şekilde vermektedir: “Kurt, ayı, vaşak, domuz gibi cinsler daha varsa da her sene avcılar tarafından avlana avlana hepsinin adetleri azalmaktadır”.

Yazar, 60. sayfadan itibaren Balıkesir’in iktisadî coğrafyasını açıklamaya başlamıştır. 60’tan 112. sayfaya kadar olan bölümü, Balıkesir’deki tarımsal faaliyetlere ayırmıştır. Gazâlî, ilde yetiştirilmekte olan tarım ürünlerinin yıllara ve ilçelere göre dağılımını tablolar aracılığıyla açıklamıştır. Balıkesir’de en çok yetiştirilen hububatlar buğday, arpa, mısır ve yulaftır. Bunun yanında nohut, bakla, fasulye, mercimek ile hayvani gıdalardan olan burçak ve fiğ gibi ürünlerin ilin birçok ilçesinde tarımı yapılmaktadır. Soğan ve sarımsak çok yetiştirilmektedir. Köklü bitkilere (pancar, havuç, şalgam) önem verilmemektedir. Gazâlî’ye göre köklü bitkilerin tarımının yapılmaması yanlıştır. Ona göre köklü bitkiler hem hayvan yemi olarak kullanılabilir hem de etlerin ve sütlerin lezzetini artırabilir.

Gazâlî, Balıkesir’deki bağ alanlarının yayılışını açıklarken, birkaç sene önce ortaya çıkan “filoksera” hastalığının bağlara çok zarar verdiğini ve eski bağların canlandırılması adına çalışmalar yapıldığını söylemektedir. Asmaların yaprak ve kökleri ile beslenerek onları kurutan filoksera veya asma biti adıyla bilinen tarım zararlısından haberdar olması dikkat çekicidir. Çünkü filoksera zararlısı Türkiye’de ilk kez 1885’li yıllarda İstanbul’da görülmüştür (Yağcı ve Erdem, 2019).

Gazâlî, Balıkesir’deki tarım ürünlerini anlattığı bölümde, Balıkesir’deki orman ürünleri mahsullerini de açıklamıştır. Bu açıklamaları yaparken kitabının 78. sayfasında “*Ormanlar Tahrip Edilirse Ne Olur?*” şeklinde bir başlık atmış ve sayfayı bu açıklama için kullanmıştır. Gazâlî, ormanların tahrip edilmesi sonucu arazinin dış güçlerin etkisine maruz kalacağını ve böylece dağlardan inen sellerin şiddetinin artacağını ifade etmektedir. Günümüzde önemli doğal afetlerden biri olan sel felaketine, Gazâlî’nin nedenleriyle birlikte dikkat çekmesi önemlidir. Ona göre ormanların azalması nem ve yağmurların da azalmasına; ayrıca, ormanların azaldığı bölgelerde iklimin de değişmesine neden olmaktadır.

Gazâlî, ormanların tahribiyle ilgili açıklamalarını Porto Riko ve Jamaika’dan verdiği örneklerle desteklemekte ve Anadolu’nun kısmen kuru (yağışların az olması anlamında) kalmasının sebebinin ormansızlaşma ile bağlantılı olduğuna dikkat çekmektedir. Gazâlî, Faik Sabri Bey’in “İktisadi Coğrafyası” adlı

eserinden yaptığı alıntıyla da, başka kaynakları kitabının uygun bölümlerinde kullanma becerisini ifa etmiştir. Bu alıntıya ve alıntının akabinde Gazâlî'nin yaptığı yorumlara bakıldığında: "Anadolu'nun geçmiş zamanda şimdiki-nden çok fazla ormana sahip olduğunu, asırlardan beri birçok toplum/millet tarafından tahribat yapıla yapıla Konya, Ankara gibi pek çok mahallerin çölü andırır özellikler kazandığını gerek tarih, gerek jeoloji âlimleri bildiriyor. Hiç şüphe edilmez ki Balıkesir ovasıyla dağ ve tepelerinin çıplak kalması, mesela ovanın diğer kazalara nispeten az yağmur görmesi evvelce mevcut ağaçların kesilmesi neticesiyledir. Ağaçlar, hadd-i kemale gelmek (olgunlaşmak) hususunda insana benzerler. Ancak yirmi beş sene yetişirler. Bundan dolayı memleket için tabii servet teşkil eden her nevi ağaç güzel muhafaza edilmeli ve çoğaltılmasına çalışılmalıdır". Hem Gazâlî'nin hem de alıntı yaptığı eserin 1920'li yıllarda, Konya ve Ankara'nın ormansızlaşmadan dolayı çölü andıran özelliklerine dikkat çekmesi mühimdir. Çünkü rüzgâr erozyonu neticesinde, Konya'nın Karapınar ilçesinde kurak bölge topografyasına has morfolojik birimlerin ortaya çıkmaya başlamasına ve Karapınar'da adeta bir çöl manzarasının oluşmasına dikkat çekildiği yıllar 1950-1960'lı yıllardır. Karapınar'da yaşanan bu gelişmeler ilçeden göçlerin başlamasına neden olmuş ve hatta ilçenin başka bir yere taşınması çözümünü de gündeme getirmiştir (Kayalık, 2007: 127-130). Toprak Su Genel Müdürlüğü tarafından 1962 yılında Karapınar'da rüzgâr erozyonunu önleme çalışmalarına başlanmıştır.

Gazâlî bu yazıdan sonra 79.-99. sayfalar arasını istatistikî bilgilere ve tablolara ayırmıştır. Ana hatları ile incelendiğinde yıllara ve ilçelere göre hububatlar, bakliyatlar, patates, sarımsak, haşhaş, susam, anason, tütün, keten gibi tarım ürünlerinin istatistiklerini vermiştir. Bunların, günümüzle yaklaşık bir asır öncesindeki rekolteyi kıyaslamak adına önemli bilgiler olduğu söylenebilir. Yine Balıkesir'deki tarımsal faaliyetler açıklanırken, Kepsut'ta bulunan "Ziraat Mektebi" hakkında kısa ama açıklayıcı bilgiler verilmiştir (Foto 3 ve 4). Gazâlî, bu ziraat mektebinin coğrafi konumunu tarif ettikten sonra, buradaki eğitim-öğretim faaliyetlerine değinmiştir. Okul arazisi içerisinde; tabii çayır, yoncalık, mera, sebze bahçesi, fidanlık, Amerikan asma fidanlığı ve ekim işlerini kapsayan 1229 dönüm alan mevcuttur. Okulun tahsil süresi üç yıldır. Öğrenciler günde üç saat teorik ve üç saatte uygulamalı ders görmektedir. Çiftliğin bütün bölümlerinde çalışırlar ve idaresini de nöbetleşerek yaparlar. Okulun 35 tane büyükbaş hayvanı ve 120 koyunu mevcuttur. Bunlara ek olarak okulun; ahır, samanlığı, süthanesi, hangarı, tamirhanesi, kimya ve bitki laboratuvarları da mevcuttur. Kaynaklar incelendiğinde, Osmanlı döneminde 1915'te "Çiftlik Mektebi" olarak kurulan, Yunan işgali döneminde askeri kışla olarak hizmet veren, Cumhuriyetin ilanının ardından Türkiye'nin ilk Ziraat Mektebi olarak açılan bu okul; dönemi itibarıyla son bilimsel çalışmaların ışığında

çevreden gelen öğrencilere eğitim verirken, aynı zamanda öğrencilere hayvan yetiştirmeyi, bunların hastalıkları ile mücadele etmeyi, çevrede kurulan bağda her türlü meyve yetiştirmeyi, kurutup saklamayı, konserveciliği, tarlaları en uygun ve fenni biçimde ekme ve arıcılığı da öğreten bir okuldur (Kepsut Belediyesi, 2018). Ziraat Mektebi, rasathanesinde hava tahmini yaparak köylünün ve çiftçinin hava şartlarına karşı tedbir almasını sağlamıştır. Kapatıldıktan sonra Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde kalan okulun, 1984 yılında bakanlıktan Kepsut Belediyesi'ne devri yapılmıştır. Bu okul ile ilgili güncel gelişme ise 2018 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleşmiştir. Balıkesir Valiliği Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlığı tarafından "Kepsut İlçesi Eski Ziraat Mektebi ve Kışla Kompleksi Projelendirme (Röle Ve -Restitüsyon ve Restorasyon) İşi" ihale çağrısı yapılmıştır. Ancak ihale dokümanlarında yapılan inceleme neticesinde; ihalenin teknik şartnamesinde belirlenen hataların, işin yaklaşık maliyetini etkilemesi nedeniyle 8 Mayıs 2018 tarihinde ihalenin iptaline karar verilmiştir (2018/205170 Numaralı İhale Çağrısı, 2018).

Foto 3: Kepsut Ziraat Mektebi

(Kaynak: Kırıcı, 2017) **Foto 4:** Kepsut Ziraat Mektebi (2019 Yılı)

Gazâlî, 102.-106. sayfalar arasında Balıkesir'deki hayvan sayılarını ve hayvanlardan elde edilen gıda maddelerini tablolar eşliğinde açıklamaktadır. 1903 ve 1923 yıllarındaki hayvan sayılarını, tabloda karşılaştırarak açıklaması oldukça yerindedir. Gazâlî, günümüzde de yoğun olarak kullanımı tercih edilen yıllara göre değişimin ortaya koyulması işlemini, eserinin birçok bölümünde kullanmıştır.

Yazarın karşılaştırmasına bakıldığında 20 yıllık dönem içerisinde ildeki koyun, keçi, eşek ve manda sayılarında önemli artışlar; deve ve tiftik de ise azalışlar meydana gelmiştir. Yazarın istatistikleri (1923 yılı) günümüz ile karşılaştırıldığında (Tablo 1) sadece koyun sayısının iki kattan fazla arttığı görülmektedir. Buna karşılık keçi sayısı aynı seviyelerde iken eşek, manda ve deve sayılarında önemli azalmalar olmuştur. Ulaşım teknolojisinde gelişmelere bağlı olarak eşek sayısındaki büyük azalmanın anlaşılır olduğu söylenebilir. Ancak aradan

geçen 95 yıllık süre zarfında manda sayısındaki önemli düşüş dikkat çekicidir. Manda kaymağı meşhur olan Balıkesir’de, 1920’li yıllarda 20 bin civarında manda bulunmaktayken günümüzde bu sayı 4 binlere kadar düşmüştür. 2018 yılında Türkiye’deki manda sayısı yaklaşık 180 bindir. Balıkesir’de 1920’li yıllardaki manda sayısı günümüzde tüm Türkiye’deki manda sayısının yaklaşık 1/9’u kadardır. Ancak güncel rakamlarla bu karşılaştırma yapıldığında 1/40 oranına ulaşılmaktadır.

Tablo 1: Yıllara Göre Balıkesir’deki Hayvan Sayıları (Adet)

Yıllar	1903	1923	2018*
Koyun	313.726	445.252	1.006.072
Keçi	180.321	185.715	183.782
Eşek	24.399	77.715	2.799
Manda	7.403	20.732	4.620
Deve	2.968	1.371	47
Tiftik	118	63	-

Kaynak: *2018 yılı TÜİK verileridir.

Eserin kıymetini daha da artıran ise 106. sayfadan sonra verilen bilgilerdir. 106. sayfada “mahallî sanatlar” izah edilirken oldukça ilginç bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler bugün yöresel marka (Balıkesir ipeği, kahve değirmenleri, su kupaları, dokuma halılar, şayaklar, keçeler vb.) ve coğrafi işaretli ürünler konusunda çalışanların faydalanabileceği ipuçlarını barındırmaktadır. 107’den 111. sayfaya kadar “fabrikalar” başlığı altındaki bilgilerden bir kısmı oldukça önemlidir. Örneğin eserin, 109. ve 110. sayfalarında “Muharrem Hasbi Bey Un Fabrikası Hakkında Malumat” başlığı altında önemli bilgiler verilmiştir. Muharrem Hasbi Bey Un Fabrikası (Foto 4), 1925 senesinde hizmete başladığı için Cumhuriyetin ilk un fabrikalarından birisi olma özelliğine sahiptir. Gazâlî, Muharrem Hasbi Bey Un Fabrikası’nın bütün alet ve parçalarının İsviçre’den getirtildiğini, 24 saat içerisinde ortalama olarak 20 ton un imal ettiğini, işçilerin vazifesinin sadece buğdayı ambara dökmek ve üretilen unu çuvallara doldurmak olduğunu, geri kalan bütün işin makine aksamı tarafından yapıldığını ve üretilen unların İzmir, Salihli, Manisa, Akhisar, Edremit, Burhaniye ve Ayvalık’a kadar gönderildiğini açıklamaktadır.

Foto 4: Muharrem Hasbi Un Fabrikası

(Fotoğraf, 17.03.2019 tarihinde çekilmiştir.)

112. ve 115. sayfalar arası Balıkesir'deki madenlere ve maden şirketlerine ayrılmıştır. Yazar, 1927 yılında Balya'da farklı derinliklere sahip olan yedi maden kuyusundan bahsetmektedir. Bu kuyulardan en derini 250 metre, en sığ olanı ise 50 metredir. Kuyulardan çıkarılan gümüş, kurşun, çinko, bakır, demir, kükürt ve alüminyum madenleri, topraktan çıkarıldıkları halleri ile birlikte Fransa'ya gönderilmekte ve orada ayrıştırma işlemleri gerçekleştirilmektedir (Gazâlî, 1927: 113).

Balya'da bulunan Balya Karaaydın Şirketi, simli kurşun madenini işletmek üzere kurulmuştur. Bu şirket 1901 yılında elektrik üretim merkezi tesis etmiştir. Balya madenleri cevher olarak zengindir ve buradaki madenleri çıkarmak için kurulan tesisat dünyanın büyük müesseselerinden sayılmaktadır. Böyle mükemmel bir tesisata sahip yalnız Amerika'da bir maden vardır. Bugün (1927 yılını kastediyor), hala faaliyette olan simli kurşun madeninden her ay 350-400 ton saf kurşun elde edilmektedir. Madende çalışan işçi sayısı beş bindir ve üretilen madenler Akçay'da bulunan iskele aracılığıyla Avrupa'ya sevk edilmektedir (Gazâlî, 1927: 115). Gazâlî tarafından verilen bu bilgiler, başka kaynaklara bakılarak gözden geçirilmiştir. Yazarın da belirttiği gibi ilgili yıllarda Balya'da bulunan maden şirketi ve bu şirketin Balya'da meydana getirdiği değişikliklerle ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Balya Karaaydın Şirketi'nin, kuruldu-

ğu andan itibaren Balya ilçesinin sosyoekonomik ve kültürel hayatına birçok tesiri olmuştur. Balya ilçesinin 1927 yılındaki nüfusu 30.846 iken, 2018 yılında ilçenin nüfusunun 13.141'e kadar düştüğü görülmektedir. Madencilik faaliyetleri sayesinde Balya, Anadolu topraklarında elektriğin ilk olarak üretilip kullanıldığı (1901 yılı), Osmanlı zamanında ilk işçi grevinin yapıldığı (1908), hava kirliliğinin ilk olarak yaşandığı bir maden şehri görünümü sergilemiştir (Aydın, 2006: 145).

Gazâlî, 121. -133. sayfalar arasında 1922 ve 1923 yıllarında Bandırma'dan ve Edremit'in Akçay İskelesi'nden ithal ve ihraç edilen ürünleri tablolar şeklinde göstermiştir. Tablolarda; ithalat veya ihracata konu olan ürünlerin kilo olarak ağırlıklarını ve Lira olarak değerlerini de belirtmiştir. Bandırma limanından ithal edilen ürünlere genel olarak bakıldığında; yiyecek ve içecek ürünleri (kahve, şeker, tahin, hurma, çay vb.), yapı malzemeleri (pencere camı, çimento, tuğla makinesi, demir çember vb.), dokumayla ilgili ürünler (şayak ve kumaş, yün fanila, kaput bezi, pamuk makinesi, sepilenmiş dana derisi, yapağı tarağı vb.) gibi gündelik hayat için gerekli olan ürünler olduğu söylenebilir. Buna karşılık bu limandan ihraç olan ürünlerin neredeyse tamamını yiyecekler (buğday, bakla, yumurta, turna balığı, zeytin, fasulye, peynir vb.) oluşturmaktadır. Yiyecekler dışında bu limandan ihraç olanlar ise borasit madeni ve hurda demirdir. Edremit Akçay İskelesi'nden ithal edilen ürünler arasında alet edevatlar (çelik, cıvata, gaz yağı, motorin yağı, değirmen taşı, çinko levha vb.) ile yiyecekler (şeker, pirinç ve kahve) bulunmaktadır. Akçay İskelesi'nin ihraç ürünlerinin başında simli kurşun madeni gelmektedir. Bu iskeleden ayrıca zeytinyağı, kereste, çam kabuğu, odun, kavun-karpuz, çıra da ihraç edilmektedir.

Yazar, eserin son bölümünü (134.-144. sayfalar arası) "Balıkesir Vilayetinin Beşeri Coğrafyası"na ayırmıştır. Gazâlî, Balıkesir'in nüfus itibariyle Anadolu'daki birçok ilin üstünde nüfusa sahip olduğunu vurgulayarak ülkede bulunan 15 milyon nüfustan 450 bininin Balıkesir'de yaşadığına dikkat çekmiştir. Verdiği rakamlar tam doğru olmasa bile o dönem için gerçeğe yakın istatistikler kullanıldığı söylenebilir. Çünkü eserin yazıldığı tarih, Cumhuriyet tarihinde ilk nüfus sayımının yapıldığı tarihle aynıdır. Bu sayım sonuçlarına göre ülkenin toplam nüfusu 13.6 milyonken; Balıkesir'in nüfusu 420 bindir. 2018 yılı itibariyle ilin toplam nüfusu yaklaşık olarak 1 milyon 230 bin kişiye ulaşmıştır. Aradan geçen 92 yıl içerisinde Balıkesir'in nüfusu neredeyse 3 kat artmıştır. Gazâlî'nin eserinde belirttiği ilçe nüfusları, 2018 yılı ilçe nüfusları ile karşılaştırıldığında, Balya ilçesi hariç, her ilçe önemli artışlar göstermiştir.

1927 yılında 10 ilçesi, 23 nahiyesi bulunan Balıkesir'de 900'ün üzerinde de köy bulunmaktadır (Gazâlî, 1927: 136). 1927 yılındaki ilçeler; Bandırma, Sındırgı,

Burhaniye, Gönen, Susurluk, Dursunbey, Balya, Edremit, Ayvalık ve Balıkesir merkez ilçedir. Bu yılda nahiye vasfında bulunan İvrindi, Bigadiç, Kepsut, Giresun (Savaştepe), Erdek, Manyas, Armutova (Gömeç) ve Marmara ise günümüzde ilçe olmuşlardır. 1927 yılında ilçe ve nahiye listesinde yer almayan tek ilçe olan Havran 1957 yılında ilçe olmuştur. Yazar, Balıkesir'in nüfusla ilgili istatistiklerini açıklarken, bu işi tablolar aracılığıyla başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Her bir ilçeye, o ilçede bulunan nahiyelere ve bu nahiyelerde bulunan köy sayılarına göre nüfus miktarlarını ayrı ayrı göstermiştir. Takip eden 3 sayfa boyunca Balıkesir'in tarihi hakkında bilgiler veren yazar; 143. sayfada bazı ilçe, nahiye ve köylerin eski isimlerini de göstermiştir.

Gazâlî, "Balıkesir Vilayeti Coğrafyası" isimli eserinin akademik değerini de belirtmeyi ihmal etmemiştir. Eserin 144. sayfasında me hazırlarken yararlandığı kaynakları belirtmiştir. Gazâlî eserini hazırlarken; jeoloji, meteoroloji, deniz coğrafyası, iktisadi coğrafya, Karesi vilayetinin tarihçesi, eski ve yeni salnameler, orman ve maden, nüfus istatistikleri, resmi istatistikler gibi bir tasviri coğrafya kapsamında bakılması ve incelenmesi gereken kaynakları kullanmıştır.

Yazar, eserinin 3. sayfasında "Birkaç Söz" başlığı altında yararlandığı kaynaklara ilişkin bazı hususlara açıklık getirmiştir. Eserini hazırlarken daha önce buna benzer çalışma/çalışmaların olmadığından dolayı hangi bilgiyi nasıl kullanacağı konusundaki zorlukla birlikte, bir vilayetin coğrafyasını izah etmekteki orijinalliği de okuyucuya hissettirmektedir. Yine bu yazısında kaynakların zengin olmadığını yazarken eserinin de mükemmel olmadığını şu şekilde itiraf etmektedir: *"Balıkesir'e muallim olarak geldiğim zamandan itibaren gönlümde sevdiğim bu yeşil, mesud memlekete âcizane bir hizmet etmek fikri doğmuştu. Bunu ne ile ifa edebilirdim? Çok düşündüm... Henüz mesleğim dâhilindeki malumatımın noksanlığı bana, ne ahval-i tarihiye, ne de ahval-i coğrafyası hakkında küçük bir eser yazmak kudret ve cesaretini verdi. Uzun müddet kararsızlık içinde çırpındım. Bildiğim eserleri -vaktimin izin vermemesine rağmen- birer defa daha gözden geçirdim ancak derme çatma; şimdiye kadar memleketimizin hiçbir tarafında bir vilayete ait olmak üzere yazılmayan hususi bir vilayet coğrafyası vücuda getirebileceğime kanaat hâsil eyledim. Bunun üzerine coğrafyasına ve ekonomik hayatına dair gerek aynen gerek katarak ve telif suretiyle topladığım malumatı bir kitap halinde tertip ettim. Lakin tamamlayıcı araçların, kaynakların yokluğundan dolayı Balıkesir'in çok zengin, çok bereketli topraklarını bu kitapçıkta hakkıyla tarif edemediğimi ve açıklayamadığımı her zaman ve mekânda itiraf ederim. Elbette araştırmacılar; ilk adım teşkil eden noksanlarımı görmeyerek daha büyük, daha faydalı eserler telif eyleyerek özellikleri kaynakları zengin bildiğim bu mübarek, öz yurdu hemcinslerime daha iyi bir surette tanıtırlar ümidindeyim".*

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eser, klasik bir bölgesel coğrafya çalışması şeklinde ele alınmıştır. Ana ve alt başlıklar, metin içerisinde tasvire dayalı bir şekilde açıklanmıştır. Eser, yazıldığı tarih itibariyle kayda değer bilgiler barındırmaktadır.

Gazâlî, ilgili kurumlardan veya kaynaklardan aldığı verileri, başarılı bir şekilde metninde kullanmıştır. Genellikle tasvire dayalı açıklamalar üzerinden ortaya bir eser çıkarmış olsa da bazen önemli çıkarımlar veya kıyaslamalar yapmaktan da geri kalmamıştır. Örneğin yazar Balıkesir'in ormanlık alanlarını açıklarken, sade çıkarımlarla ama dünyadan ve Türkiye'den verdiği örneklerle ekolojik dengenin önemine vurgu yapmaktadır. Yine Uluabat Gölü ile ilgili çıkarımları ve önerileri, bu önerileri yaptığı tarih itibariyle bir ders niteliğindedir. Çünkü Uluabat Gölü'ne dökülen akarsular, taşıdıkları materyallerle birlikte gölün dolmasına neden olmaktadır. Gazâlî, nehrin getirdiği alüvyonların temizlenmemesi sonucunda gölün dolmaya başladığını, şayet nehir temizlenirse eskiden olduğu gibi yine küçük vapurlarla ulaşım amaçlı bu gölün kullanılabileceğini açıklamaktadır. Yine kitabın birçok bölümünde bahse konu olan dağ, nehir, yerleşme gibi fiziki veya beşeri özelliklerden bahsederken, bu unsurların antik dönemdeki isimlerini de başarılı bir şekilde kullanmıştır.

1903 ve 1923 yıllarındaki hayvan sayılarını, tabloda karşılaştırarak açıklaması oldukça yerindedir. Balıkesir'in nüfusla ilgili istatistiklerini açıklarken, bu işi tablolar aracılığıyla başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Her bir ilçeye, o ilçede bulunan nahiyelere ve bu nahiyelerde bulunan köy sayılarına göre nüfus miktarlarını ayrı ayrı göstermiştir.

Gazâlî, "Balıkesir Vilayeti Coğrafyası" isimli eserinin akademik değerini de belirtmeyi ihmal etmemiştir. Eserinin son sayfalarında me hazlarını (kitabı hazırlarken yararlandığı kaynakları) belirtmiştir. Gazâlî eserini hazırlarken; jeoloji, meteoroloji, deniz coğrafyası, iktisadi coğrafya, Karesi vilayetinin tarihçesi, eski ve yeni salnameler, orman ve maden, nüfus istatistikleri, resmi istatistikler gibi bir bölgesel coğrafya kapsamında bakılması ve incelenmesi gereken kaynakları başarılı bir şekilde kullandığı söylenebilir.

Gazâlî'nin verdiği bilgiler doğrultusunda Balıkesir için birçok çıkarım yapılabilir ve bunlar aradan yaklaşık bir asır geçse dahi ilin planlanması hususunda değerlendirilebilir. Örneğin eserde ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olan Muharrem Hasbi Bey Un Fabrikası, hem Balıkesir hem de Türkiye için endüstriyel miras adına önemlidir ve endüstriyel miras alanı olarak değerlendirilebilir. Çünkü endüstriyel miraslar buldukları şehrin veya bölgenin sanayi alanındaki ilerlemelerini ortaya koyan eserlerdir. Bu bağlamda Muharrem Hasbi Bey Un Fabrikası, Balıkesir'in tanıtımı adına değerlendirilebilecek önemli bir

yapıdır. Yine döneminde önemli bir eğitim kurumu olma görevini üstlenmiş olan ancak günümüzde atıl bir halde bulunan Kepsut Ziraat Mektebi'nin de ya endüstriyel miras alanı olarak tescil edilmesi ya da tarım müzesine dönüştürülmesi gereklidir. Diğer taraftan tarım ve hayvancılık faaliyetleri konularında Türkiye'nin önemli illerinden birisi olan Balıkesir'de 1915 yılında açılmış olan bir ziraat mektebi varken; 2019 yılı itibariyle iki tane üniversitesi bulunan bu ilde hala aktif bir ziraat fakültesinin olmaması da üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

KAYNAKÇA

- Avcı, İ. (2016). Balıkesirli Mehmed Gazâlî'nin "Türk Kadın Şairleri" Başlıklı Yazı Dizisi Üzerine. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (36), 31-80.
- Aydın, İ. (2006). Madencilik-Şehirleşme İlişkinine Farklı Bir Örnek: Balya. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 12, 133-148.
- Baker, Alan R. H. (2003). *Geography and History: Bridging the Divide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Butlin, R. A. (1993). *Historical Geography, Through the Gates of Space and Time*. London: Edward Arnold.
- Eskikurt, A. (2005). Tarihi Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 11, 39-64.
- Gazâlî, M. (1927). *Balıkesir Vilayeti Coğrafyası*. Balıkesir: Balıkesir Vilayeti Matbaası.
- Gömbeyaz, K. (2017). Kitap Değerlendirmesi Yazım Kılavuzu. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21 (2), 1415-1421.
- Gümüşçü, O. (2006). *Tarihi Coğrafya*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gümüşçü, O. (2012). *Coğrafyaya Davet*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gümüşçü, O. (2018). Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras. *Erdem*, 75, 99-120.
- Hooke, D. (1999). The Role of the Historical Geographer Today. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 53 (2-3), 61-70.
- Işık, Ş. (1999). Tarihsel Coğrafya Açısından Temettuat Defterlerinin Değerlendirilmesi ve Aşağı Akçay Havzası Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 10, 239-280.
- Kayalık, P. (2007). *Türkiye'de Rüzgâr Erozyonu Olgusu, Karapınar (Konya) Örneğindeki Çalışmaların İrdelenmesi ve Öneriler*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kepsut Belediyesi (2018). *Kepsut Ziraat Mektebi*. 19.04.2019 tarihinde <http://kepsut.bel.tr/kepsut/detay.asp?id=35> ağ adresinden erişildi.
- Kırıcı, S. (2017). *Asırlık "Ziraat Mektebi" Turizme Kazandırılacak*. 18.01.2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/asirlik-ziraat-mektebi-turizme-kazandirilacak-/1005652> ağ adresinden erişildi.
- Koldemir, B. (2006). İstanbul Boğazı Trafiğinde Seyir Güvenliği Sorunu Olan Bölgelerin Belirlenmesi İçin Bir Yöntem. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 12 (1), 51-57.

- Konur Usta, Ö. (2016). *Vaşakların Sayısını Bile Bilmiyoruz*. 02.03.2019 tarihinde <https://www.aydinlik.com.tr/vasaklarin-sayisini-bile-bilmiyoruz> ağ adresinden erişildi.
- Mitchel, J. B. (1954). *Historical Geography*. Cambridge: English Universities Press.
- Mitchel, J.B., 1975. *Historical Geography*. London: Hodder Arnold H&s.
- Tağıl, Ş. (2006). Kazdağı Milli Parkı'nda Arazi Örtüsü Organizasyonunu Kontrol Eden Jeomorfometrik Faktörler: Bir CBS Yaklaşımı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4 (2), 37-47.
- Yağcı, A. ve Erdem, A. (2019). *Amerikan Asma Anaçlarının Kullanım Nedenleri ve Bazı Anaçların Özellikleri*. 04.03.2019 tarihinde https://arastirma.tarimorman.gov.tr/manisabagcilik/Belgeler/genel_bagcilik/AMERIKAN%20ANACLARI%20ADEM%20YAGCI.pdf ağ adresinden erişildi.
- Yalazı, Ş. (2018). *Bir zamanlar İstanbul'dan Uluabat'a Denizyolu Ulaşımı Vardı*. 03.04.2019 tarihinde <https://www.belgeseltarih.com/bir-zamanlar-istanbuldan-apolyonta-uluabat-deniz-yoluyla-ulasim-var-di> ağ adresinden erişildi.
- 2018/205170 Numaralı İhale Çağrısı (2018). Kepsut ilçesi Eski Ziraat Mektebi ve Kışla Kompleksi (İhsaniye Mahallesi Karabelen Mevkii 196 ada 33 parsel) Projelendirme(Röle ve -Restitüsyon ve Restorasyon) İşi. 24.01.2019 tarihinde <https://ekap.kik.gov.tr/EKAP/Ortak/IhaleArama/index.html> ağ adresinden erişildi.